

PRZEMYSŁAW NOWAK
Polska Akademia Nauk
Instytut Historii

Legacja Galona, biskupa–elekta Beauvais, do Polski w 1104 roku i *Collectio tripartita**

In memoriam Pierre David (1882–1955)

Badania nad legatami papieskimi w dobie reformy Kościoła pełnego średnio-wieczna (1046–1215) mają długą tradycję przede wszystkim w historiografii niemieckiej¹. Nowsze studia objęły również opracowanie kontaktów funkcjonariuszy papieskich z rubieżami łacińskiej Europy, tj. Półwyspem Iberyjskim, Szkocją, Skandynawią oraz Polską, Czechami, Węgrami i Dalmacją².

* W artykule posługuję się przyjętą we francuskiej historiografii formą imienia Galon, cf. T. De Morembert [= H. Tribout de Morembert], *Galon*, [w:] *Dictionnaire d'histoire et géographie ecclesiastiques*, t. XIX, Paris 1981, kol. 911; J. Bazydło, *Galon, Gwalon, Walo*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. V, Lublin 1989, kol. 839n. W dawnej historiografii polskiej od Adama Naruszewicza do ks. Władysława Pawła Fabisza i ks. Jana Korytkowskiego imię legata papieskiego funkcjonowało jeszcze w wariancie Gwaldo, vide infra, przypis 10.

¹ Cf. C. Zey, M.P. Alberzoni, *Legati e delegati papali (secoli XII–XIII): stato della ricerca e questioni aperte*, [w:] *Legati e delegati papali. Profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII–XIII*, red. M.P. Alberzoni, C. Zey, Vita e Pensiero, Milano 2012, s. 3–27; eadem, *Stand und Perspektiven der Erforschung des päpstlichen Legatenwesens im Hochmittelalter*, [w:] *Rom und die Regionen. Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*, red. J. Johrendt, H. Müller, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, NF, t. XIX; *Studien zur Papstgeschichte und Papsturkunden*, t. [IV], Berlin–Boston 2012, s. 157–166.

² Cf. P.C. Ferguson, *Medieval Papal Representatives in Scotland: Legates, Nuncios, and Judges–Delegate, 1125–1286*, Publications of the Stair Society, t. XLV, Edinburgh 1997; D.J. Smith, *The Abbot–Crusader: Nicholas Breakspear in Catalonia*, [w:] *Adrian IV. The English Pope (1154–1159). Studies and Textes*, red. B. Bolton, A.J. Duggan, Church, Faith and Culture in the Medieval West, Aldershot–Burlington, VT 2003, s. 29–39; A. Bergquist, *The Papal Legate: Nicholas Breakspear's Scandinavian Mission*, [w:] *Adrian IV, s. 41–48*; K. Skwierczyński, *Recepcja idei gregoriańskich w Polsce do początku XIII wieku*, Monografie Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Seria Humanistyczna, Wrocław 2005, s. 278–289; I. Majnarić, *Papinski legati na istočnojadranskoj obali (1159.–1204.)*, Zagreb 2008; I. Fleisch, *Rom und die Iberische Halbinsel: das Personal der päpstlichen Legationen und Gesandtschaften im 12. Jahrhundert*, [w:] *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu*

W działalności legatów ważną cezurę stanowi wyjście papieżstwa poza rzymski prowincjonalizm po zakończeniu schizmy Benedykta IX, Sylwestra III i Grzegorza VI na zorganizowanych przez króla niemieckiego Henryka III synodach w Sutri i Rzymie w grudniu 1046 r. oraz wyborze biskupa bamberskiego Suidgera na papieża Klemensa II (1046–1047)³. Po krótkich pontyfikatach Klemensa II oraz Damazego II (1048) nastąpiła za Leona IX (1049–1054) gruntowna modernizacja struktur i instrumentów władzy papieskiej poprzez: a) podjęcie wizytacji w Kościołach krajowych (Italia, Francja, Niemcy), b) regularną działalność synodalną papieża, c) zintensyfikowanie legacji papieskich jako narzędzia służącego legitymizacji rzymskiego prymatu w prowincjach kościelnych, a także d) wzrost produkcji dokumentowej kancelarii papieskiej w nowej szacie graficznej (pismo minuskulne, rota, monogram *Bene Valet*)⁴. Ostatnie studia i edy-

Innozenz III., red. J. J o h r e n d t, H. M ü l l e r, Neue Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, philol.–hist. Klasse, NF, t. II; Studien zu Papstgeschichte und Papsturkunden, t. [I], Berlin–New York 2008, s. 135–189; P. N o w a k, *Die polnische Kirchenprovinz Gnesen und die Kurie im 12. Jahrhundert*, [w:] *Römisches Zentrum*, s. 191–205; D. J. S m i t h, *The Iberian Legations of Cardinal Hyacinth Bobone*, [w:] *Pope Celestine III (1191–1198). Diplomat and Pastor*, red. D. J. S m i t h, J. D o r a n, Church, Faith and Culture in the Medieval West, Farnham–Burlington, VT 2008, s. 81–111; G. K i s s, „*Teuzo sancte Romane Ecclesie legatus ... Teuzo cardinalis*”. *Contribution aux relations de la Papauté et du roi hongrois Ladislas Ier à la fin du XIe siècle*, „Specimina Nova. Pars prima, Sectio mediaevalis: Dissertationes historicae collectae per Cathedra[m] Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis”, t. V, 2009, s. 29–39; idem, *Les aspects des activités des légats pontificaux en Hongrie aux XIe–XIIIe siècles*, „Chronica”, t. IX/X, 2009/2010, s. 38–54; P. N o w a k, *Das Papsttum und Ostmitteleuropa (Böhmen–Mähren, Polen, Ungarn) vom ausgehenden 10. bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts. Mit einer Neuedition von JL 9067*, [w:] *Rom*, s. 360–364; C. Z e y, *Legaten im 12. und 13. Jahrhundert. Möglichkeiten und Beschränkungen (am Beispiel der Iberischen Halbinsel, des Heiligen Landes und Skandinaviens)*, [w:] *Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns. Legaten — delegierte Richter — Grenzen*, red. K. H e r b e r s, F. L. A l s i n a, F. E n g e l s, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, NF, t. XXV, Berlin–Boston 2013, s. 199–212; L. V o n e s, *Legation und Konzilien. Der päpstliche Legat Richard von Marseille und die konziliare Tätigkeit auf der Iberischen Halbinsel*, [w:] *Das begrenzte Papsttum*, s. 213–236 (w cytowanych pracach dalsza literatura).

³ Cf. R. S c h i e f f e r, *Motu proprio. Über die papstgeschichtliche Wende im 11. Jahrhundert*, „Historisches Jahrbuch”, t. CXXII, 2002, s. 27–41; idem, *Die Reichweite päpstlicher Entscheidungen nach der papstgeschichtlichen Wende*, [w:] *Das begrenzte Papsttum*, s. 13–27.

⁴ Brak jest naukowej monografii poświęconej przelomowemu pontyfikatowi Leona IX. Oczekiwań tych nie spełnia: Ch. M u n i e r, *Le Pape Léon IX et la Réforme de l'Église 1002–1054*, Strasbourg 2002. Niedostępna w zbiorach bibliotecznych jest niepublikowana dysertacja doktorska J. D a h l h a u s a, *Papst Leo IX. und das Bistum Toul. Beiträge zur Diplomatie und Landesgeschichte*, Heidelberg 1986. Cf. idem, *Aufkommen und Bedeutung der Rota in den Urkunden des Papstes Leo IX.*, „Archivum Historiae Pontificiae”, t. XXVII, 1989, s. 7–84 (z 8 tablicami); idem, *Urkunde, Itinerar und Festkalender. Bemerkungen zum Pontifikat Leos IX.*, [w:] *Aspects diplomatiques des voyages pontificaux*, red. B. B a r b i c h e, R. G r o ß e, Studien und Dokumente zur Gallia Pontificia / Études et documents pour une Gallia Pontificia, t. VI, Paris 2009, s. 7–29 (z dwiema mapami).

cje krytyczne dotyczące pontyfikatu Leona IX⁵ podważają zasadność wciąż funkcjonującego w powszechnej świadomości historycznej przełomu w dziejach papieństwa zwanego reformą, a nawet rewolucją gregoriańską.

Poza jednym listem Grzegorza VII do księcia Bolesława Szczodrego z 20 kwietnia 1075, zachowanym w tomie regestrów papieskich (Reg. Vat. 2, II, 73)⁶, nie mamy innych świadectw źródłowych, odnoszących się do stosunków Polski ze Stolicą Apostolską w drugiej połowie XI w. Dopiero w zmienionej sytuacji geopolitycznej doszło do wznowienia kontaktów. W 1102 r. zmarł Władysław Herman, który jako stronnik cesarstwa biernie uznawał obediencję antypapieża Wiberta z Rawenny — Klemensa III (1084–1100)⁷. W „Rocznikach kapituły krakowskiej” zapisano, że w 1103 r. biskup krakowski Baldwin został konsekrowany w Rzymie, a w roku 1104 legat papieski Galon przybył do Polski i złożył z urzędu dwu biskupów⁸. Wiadomość o pobycie Galona, biskupa(-elekt) Beauvais, w Polsce odnotował również Gall Anonim, dodając informację o odbyciu synodu legackiego⁹.

⁵ Cf. przede wszystkim: *Léon IX et son temps. Actes du colloque international organisé par l'Institut d'Histoire Médiévale de l'Université Marc-Bloch, Strasbourg-Eguisheim, 20–22 juin 2002*, red. G. B i s c h o f f, B.–M. T o c k, Atelier de Recherches sur les Textes Médiévaux, t. VIII, Turnhout [2006]; *Die Toulser Vita Leos IX.*, wyd. i przeł. H.–G. K r a u s e przy współpracy D. J a s p e r a, V. L u k a s, MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi, t. LXX, Hannover 2007; K. A. F r e c h, J. F. B ö h m e r, *Regesta Imperii*, III. *Salisches Haus 1024–1125*, dział 5: *Papstregesten 1024–1058*, fasc. 2: *1046–1058*, Köln–Weimar–Wien 2011, nr 71–1160.

⁶ *Das Register Gregors VII.*, wyd. E. C a s p a r, cz. 1–2, MGH Epistolae selectae, t. II, cz. 1–2, Berlin 1920–1923, cz. 1, s. 233–235. Cf. Z. K o z ł o w s k a – B u d k o w a, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. I: *do końca XII wieku*, Klasyczne Dzieła Polskiej Historiografii, t. III, wyd. II, Kraków 2006 (wyd. I, 1937), nr 9; K. S k w i e r c z y Ń s k i, op. cit., s. 42–56; R. S c h i e f f e r, *Papsttum und neue Königsreiche im 11./12. Jahrhundert*, [w:] *Päpstliche Herrschaft im Mittelalter. Funktionsweisen — Strategien — Darstellungsformen*, red. S. W e i n f u r t e r, Mittelalter–Forschungen, t. XXXVIII, Ostfildern 2012, s. 75; P. N o w a k, *Papsttum*, s. 346n.

⁷ Cf. A. B e c k e r, *Papst Urban II. (1088–1099)*, cz. I: *Herkunft und kirchliche Laufbahn. Der Papst und die lateinische Christenheit*, Schriften der MGH, t. XIX/I, Stuttgart 1964, s. 167n.; C. S e r v a t i u s, *Paschalis II. (1099–1118). Studien zu seiner Person und seiner Politik*, Päpste und Papsttum, t. XIV, Stuttgart 1979, s. 167; J. Z i e s e, *Wibert von Ravenna. Der Gegenpapst Clemens III. (1084–1100)*, Päpste und Papsttum, t. XX, Stuttgart 1982, s. 118n.

⁸ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. K o z ł o w s k a – B u d k o w a, [w:] *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, MPH, s.n., t. V, Warszawa 1978, s. 53, zapiska 124 ([1104?]) *MCIII Balduinus Rome consecratus est in episcopum Cracouiensem*, s. 54, zapiska 125 ([1103]) *MCIIII Gualo episcopus Beluacensis Sedis Apostolice legatus intrat Poloniam Urbano II [!] Sedi Apostolice presidente et duos episcopos deponit*).

⁹ *Chronicon et gesta ducum sive principum Polonorum Anonymi Galli*, wyd. K. M a l e c z y Ń s k i, MPH, s.n., t. II, Kraków 1952, lib. II, cap. 27, s. 94: [...] *Romane sedis legatus Walo nomine, Beluacensis episcopus, Poloniam advenit, qui cum virtute Bolezlauri, zelo iustitie tantum canonice districtionis rigorem exercuit, quod duos episcopos ibi nullo vel prece vel pretio subveniente deposuit. Sedis itaque Romane legato reverenter honorato, concilioque canonice celebrato, missus apostolica data benedictione, Romam rediit*.

Wśród badaczy nie ma jednomyślności co do terminu legacji Galona (1103, 1104, 1104/1105)¹⁰, ponieważ zapiska annalistyczna pochodziła z zaginionego obecnie „Rocznika kapituły krakowskiej dawnego”, określanego zarówno w polskiej, jak i międzynarodowej literaturze erudycyjną nazwą „Annales regni Polonorum deperditi”¹¹. Czas redakcji znanego nam „Rocznika kapituły krakowskiej” został przez Zofię Kozłowską–Budkową określony na rok 1266¹², a zapiski o konsekracji i legacji mogły ulec — zdaniem uczonej — przedstawieniu przy kopiowaniu¹³. Gall Anonim przekazał jednak, że biskup krakowski Baldwin został konsekrowany w Rzymie przez papieża Paschalisa II, gdzie jednocześnie zręczną mową wyjednał dla Bolesława Krzywoustego dyspensę na ślub z jego krewną, księżniczką ruską

¹⁰ Legację Galona do roku 1103 odnoszą m.in.: P. Fabre, *La Pologne et le Saint-Siège du Xe au XIIIe siècle*, [w:] *Études d'histoire du moyen âge dédiées à Gabriel Monod*, Paris 1896 (przedruk Genève 1975), s. 169 z przypis 4; M. Gębarowicz, *Walo, biskup Beauvais i Paryża i jego legacja w Polsce*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, t. III, 1923, s. 68–71; A. Fliche, *La Réforme grégorienne et la Reconquête chrétienne (1057–1123)*, Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours, t. VIII, [Paris] 1940, s. 425n.; ks. B. Kumor, W. Sawicki, *Kościół w Polsce w okresie reformy gregoriańskiej (od połowy XI do połowy XII wieku)*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. ks. B. Kumor, ks. Z. Obertyński, t. I: *do roku 1764*, cz. 1: *do roku 1506*, Poznań–Warszawa 1974, s. 61; K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, wyd. W. Korta, Wrocław etc. 1975 (stan badań 1939), s. 254n.; S. Szczur, *Kościół krakowski a Stolica Apostolska we wczesnym średniowieczu*, „Analecta Cracoviensia”, t. XXXII, 2000, s. XLVII; J. Dobosz, *Monarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 171–175; M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206–1223). Działalność kościelno–polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy księżęcej*, Toruń [2007], s. 70–73; S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013, s. 133–135. Do roku 1104: A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa. Panowanie Piastów*, t. III, Warszawa 1781, s. 105–107; ks. W.P. Fabisz, *Wiadomość o legatach i nuncyuszach apostolskich w dawnej Polsce (1075–1865)*, wyd. II, Ostrów 1866, s. 18n. § 5; W. Abraham, *Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, t. IV, 1900, s. 195 z przypis 2 (reedycja, [w:] idem, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Wodzisław Śląski 2009, s. 305 z przyp. 63); K. Skwierczyński, op. cit., s. 278–281; P. Nowak, *Kirchenprovinz*, s. 196. Datację 1104/1105 podają bez uzasadnienia: ks. J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. I, Poznań 1888, s. 213–215; G. Labuda, *Dyplomacja polska wczesnego feudalizmu (wiek X — 1306 r.)*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, red. idem, t. I: *połowa X w.–1572*, red. M. Biskup, wyd. II, Warszawa 1982 (wyd. I, 1980), s. 121, 130; W. Swoboda, *Papieżstwo a Słowianie*, [w:] SSS, t. VIII, Wrocław etc. 1991[–1996], s. 500.

¹¹ Wnikliwej oceny nowszych propozycji badawczych, odnośnie do zagadnienia początków rocnikarstwa polskiego, dokonał ostatnio W. Drelicharz, *Najwcześniejsze roczniki polskie i sytuacja pisarska w Polsce około roku 1000*, [w:] *Bruno z Kwerfurtu. Osoba — dzieło — epoka*, red. M. Dygo, W. Fałkowski, Pułtusk 2010, s. 101–127.

¹² Z. Kozłowska–Budkowa, *Wstęp*, [w:] *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, s. XXXVIII.

¹³ Vide supra, przypis 8.

Zbysławą¹⁴. Na podstawie zapiski w „Roczniku dawnym” przyjmuje się, że do zawarcia tego małżeństwa doszło w 1103 r.¹⁵ Stąd można wnosić, że w następstwie wznowienia kontaktów dyplomatycznych przez Bolesława Krzywoustego ze Stolicą Apostolską doszło do wysłania Galona do Polski w 1104 r.¹⁶ Teza ta zgadza się również z *itinerarium* Galona, który był w Rzymie na początku 1104 r., a po odbyciu legacji i objęciu diecezji paryskiej, ponownie, w początkach roku 1105, przebywał w Wiecznym Mieście, gdzie został konsekrowany przez Paschalisa II¹⁷.

Galon podjął drastyczne kroki w celu zaprowadzenia reformy w Kościele polskim, składając z urzędu aż dwu z czterech biskupów. Domysł o depozycji dwu biskupów z powodu niedotrzymania celibatu, w tym znanego z imienia krakowskiego Czasława (nie Czesława)¹⁸ jest wątpliwy. Należy raczej przyjąć, że Czasław, mianowany według inwentarza najstarszego skarbcza katedry w 1101 r. przez Władysława Hermana, został po śmierci księcia, 4 czerwca 1102, niezwłocznie usunięty przez Bolesława Krzywoustego. Pewne jest jedynie, że Czasław z bliżej nieznanych powodów został objęty swoistym *damnatio memoriae* w katalogach biskupów krakowskich i annalistyce małopolskiej. Tylko Jan Długosz przekazał, że jednym z dwu biskupów złożonych z urzędu przez Galona miał być Czasław, a pobyt legata w Polsce umieścił pod rokiem 1105¹⁹. Trudno również zgodzić się z poglądem Julii Tazbirowej, aby legat papieski działał na korzyść

¹⁴ Gall Anonim, *Cronica*, lib. II, cap. 23, s. 90.

¹⁵ *Rocznik dawny*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, [w:] *Najdawniejsze roczniki*, s. 12, za-piska 33: *MCHII Boleslaus tercius duxit uxorem*. Vide K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław [1992] (przedruk z posłowiem T. Jurka, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wznowienia, t. XIX, Poznań 2004), s. 189.

¹⁶ Cf. K. Skwierczyński, op. cit., s. 279; P. Nowak, *Kirchenprovinz*, s. 195n.

¹⁷ Do pobytów Galona w Rzymie na podstawie ustalenia chronologii listów Iwona z Chartres, vide R. Sprandel, *Ivo von Chartres und seine Stellung in der Kirchengeschichte*, Pariser Historische Studien, t. I, Stuttgart 1962, s. 183–198 (Aneks B: Zur Chronologie der Briefe Ivos von Chartres), tutaj s. 190. Galon został biskupem Paryża między lipcem a grudniem 1104 r. i pozostał na tym urzędzie aż do śmierci (23 lutego 1116), cf. A. Becker, *Studien zum Investiturproblem in Frankreich. Papsttum, Königtum und Episkopat im Zeitalter der gregorianischen Kirchenreform (1049–1119)*, Schriften der Universität des Saarlandes, Saarbrücken 1955, s. 118; R. Sprandel, *Ivo*, s. 192; J. Führer, *König Ludwig VI. von Frankreich und die Kanonikerreform*, Europäische Hochschulschriften, seria III, t. MXLIX, Frankfurt am Main etc. 2008, s. 125n., 289.

¹⁸ Tak ostatnio K. Skwierczyński, op. cit., s. 305–307. O imieniu Czasław, cf. T. Milewski, *Polskie imiona nie znane innym językom słowiańskim*, „Slavia Occidentalis”, t. XX, 1960, z. 2 (Księga pamiątkowa ku czci profesora Mikołaja Rudnickiego), s. 102 (reedycja, [w:] idem, *Indo-europejskie imiona osobowe*, Prace Komisji Językoznawstwa Oddziału PAN w Krakowie, nr 18, Wrocław etc. 1969, s. 221); Z. Zagórski, *Czasław*, SSS, t. I, Wrocław etc. 1961[–1962], s. 284.

¹⁹ Cf. *Katalogi biskupów krakowskich. Katalog Jana Długosza*, wyd. J. Szymański, [w:] *Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. idem, MPH, s.n., t. X, cz. 2, Warszawa 1974, s. 150n.; *Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. III–IV, Varsaviae 1970, lib. IV ad ann. 1105, s. 217.

Bolesława Krzywoustego, usuwając biskupów w diecezjach Zbigniewa, czyli Płocku i Poznaniu²⁰.

Z powodu ubóstwa świadectw źródłowych nie jest możliwe ustalenie obsady stolic biskupich w Poznaniu i Płocku w czasie pobytu Galona w Polsce w 1104 r. W literaturze przedmiotu wskazuje się jedynie na niemieckie pochodzenie kilku biskupów polskich za rządów Władysława Hermana (1080–1102)²¹. Dopiero Gall Anonim wymienił w liście dedykacyjnym do księgi pierwszej „Kroniki” z lat 1113–1115/1116 cały episkopat polski: arcybiskupa Marcina oraz biskupów, najpewniej w kolejności uzyskiwania sakry: płockiego Szymona (ok. 1108–1129), poznańskiego Pawła, krakowskiego Maura (1110–1118) i wrocławskiego Żyrośława (1112–1120)²². O poprzednikach Szymona, pierwszych biskupach płockich Stefanie i Filipie, nic nie wiadomo²³. Nic bliższego nie można również powiedzieć o poprzedniku biskupa poznańskiego Pawła²⁴. Poza rokiem ordynacji (1074) oraz datą śmierci nie wiemy też nic pewnego o poprzedniku Żyrośława, biskupie wrocławskim Piotrze (zm. 29 stycznia 1111)²⁵. Podsumowując tę część rozważań należy stwierdzić, że w sytuacji bliżej nieznannej tożsamości przedstawicieli episkopatu poza arcybiskupem Marcinem²⁶ oraz biskupami krakowskim Baldwinem (1103–1109)²⁷ i wrocławskim Piotrem (1074–1111), raczej bezowocne pozostają spekulacje o przyczynach złożenia przez Galona z urzędów dwu biskupów gnieźnieńskiej prowincji kościelnej.

Niedostatek wiadomości o postanowieniach najstarszego, poświadczanego źródłowo synodu legackiego, odbytego w Polsce, skłonił francuskiego historyka, księdza Pierre’a Davida, wykładającego w okresie międzywojennym na Uniwersytecie Jagiellońskim²⁸, do wysunięcia sugestywnej tezy o przywiezie-

²⁰ J. Tazbirowa, *Początki biskupstwa na Kujawach*, PH, t. LIII, 1962, s. 236.

²¹ Vide A. Gieysztor, *O kilku biskupach polskich XI wieku*, [w:] *Europa — Słowiańszczyzna — Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego, Historia, t. XXXVI, Poznań 1970, s. 321–326.

²² Vide Gall Anonim, *Cronica*, lib. I, epistola, s. 1.

²³ Vide K. Pacuski, *Płock. 3. Biskupstwo*, [w:] SSS, t. IV, Wrocław etc. 1970[–1972], s. 157.

²⁴ A. Gąsiorowski, *Paweł*, [w:] SSS, t. IV, s. 49.

²⁵ Do daty śmierci biskupa wrocławskiego Piotra, vide *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, [w:] *Najdawniejsze roczniki*, s. 55, zapiska 129 z przyp. 158 (tutaj zestawiona literatura).

²⁶ Cf. A. Gąsiorowski, *Marcin*, [w:] SSS, t. III, Wrocław etc. 1967[–1968], s. 177; G. Labuda, *Marcin (zm. ok. 1115)*, [w:] PSB, t. XIX, s. 557n.

²⁷ Cf. R. Grodecki, *Baldwin (zm. 1109)*, [w:] PSB, t. I, s. 231n.; A. Wędzki, *Baldwin*, [w:] SSS, t. I, Wrocław etc. 1961[–1962], s. 70.

²⁸ Po utracie warsztatu badawczego w Krakowie w 1939 r. ks. Pierre David jako członek misji uniwersytetów francuskich wznowił w 1941 r. działalność naukową w Coimbrze, gdzie zajmował się głównie źródłami kościelnymi do dziejów Portugalii i Hiszpanii w średniowieczu, vide A. de J. C. [= ks. A. de Jesus da Costa], *David, Joseph–Pierre Louis (1882–1955)*, [w:] *Dicionário de*

niu do Polski przez Galona, ucznia i przyjaciela Iwona z Chartres, egzemplarza „Tripartity”, z którego sporządzono kopie dla Gniezna i Krakowa²⁹. Hipoteza ta weszła na trwałe do opracowań syntetycznych i analitycznych, poświęconych historii papieżstwa, prawa, kultury i Kościoła w Polsce³⁰.

História de Portugal, red. J. Serrão, t. I, Lisboa 1963, s. 781–783. Bibliografię publikacji uczonego zestawili ks. A. de Jesus da Costa, *Prof. Cónego Pierre David. Trabalhos inéditos e bibliografia*, „Revista Portuguesa de História”, t. VI, 1955 [druk:] 1964 (Homenagem ao Prof. Pierre David, t. I), s. CXXIX–CXLII.

²⁹ Vide P. David, *Un disciple d’Yves de Chartres en Pologne — Galon de Paris et le droit canonique*, [w:] *La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques Varsovie 1933*, t. I, Varsovie 1933, s. 99–113.

³⁰ Cf. m.in. idem, *The Church in Poland, from its Origin to 1250*, [w:] *The Cambridge History of Poland. From the Origins to Sobieski (to 1696)*, red. W.F. Reddaway, J.H. Penson, O. Halecki, R. Dybowski, Cambridge 1950, s. 72; T. Silnicki, *Wpływy francuskie na Kościół w Polsce w wiekach średnich*, [w:] idem, *Z dziejów Kościoła w Polsce. Studia i szkice historyczne*, Warszawa 1960, s. 400n., 430–433; W. Sawicki, *Zbiór prawa dla ludzi świeckich w krakowskim rękopisie „Zbioru Troistego (Collectio Tripartita)” (Drogi wpływu praw obcych na prawo państwa Piastów w pierwszej połowie XII wieku)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio G, t. VII, 1960, s. 296n. (reedycja, [w:] idem, *Studia nad wpływem praw obcych w dawnej Polsce*, Warszawa 1971, s. 78n.); A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy płockiej biblioteki katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne”, t. VII, 1963, s. 331 z przyp. 23; idem, *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego do piastowskiej Polski*, [w:] idem, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław etc. 1976, s. 95; B. Kürbisówna, *Udział Gniezna w dorobku kulturalnym średniowiecznej Polski*, [w:] *Dzieje Gniezna*, red. J. Topolski, Warszawa 1965, s. 189n.; J. Szymanski, *Krakowski rękopis reguły akwizgrańskiej z roku około 1103*, *SŻr.*, t. XI, 1966, s. 41 (reedycja, [w:] *Opera minima selecta Josephi Szymański*, red. B. Trelińska, T. Giergiel, Opera Necessita, t. [I], Warszawa 2009, s. 13n.); Z. Sułowski, *Początki Kościoła polskiego*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. I: *Średniowiecze*, Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 1966 [1968], s. 111; Z. Budkowa, *U źródeł kultury Krakowa*, [w:] *Kraków stary i nowy. Dzieje kultury*, red. J. Bieniarzówna, Kraków 1968, s. 15; L. Grochowski, *Dzieje ustawodawstwa Kościoła katolickiego (do ‘Dekretu Gracjana’)*, [w:] *Katolicyzm wczesno-średniowieczny*, red. J. Keller, Warszawa 1973, s. 498; H. Fuhrmann, *Einfluss und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen*, t. III, MGH Schriften, t. XXIV/III, Hannover 1974, s. 777n., przyp. 9; bp M. Rechowicz, *Początki i rozwój kultury scholastycznej (do końca XIV wieku)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I: *Średniowiecze*, Lublin 1974, s. 40; ks. I. Subera, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, wyd. II uzupełn., Warszawa 1977 (wyd. I, 1970), s. 81n.; J. Søndel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” DXIII, *Prace Prawnicze*, z. 82, Kraków 1978, s. 27; C. Servatius, op. cit., s. 167; M. Plezia, *Księgozbiór katedry krakowskiej wedle inventarza z r. 1110*, [w:] *Silva Rerum*, s.n., red. T. Ulewicz, Kraków 1981, s. 17; E. Potkowski, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984, s. 29, gdzie domysł o przywiezieniu przez legata papieskiego Galona dwóch rękopisów „Tripartity” z Francji do Polski; bp P. Hemperek, ks. W. Góralski, *Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*, Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., t. I, cz. 1, Lublin 1995, s. 70n.; K. Ożóg, *Formacja intelektualna biskupów krakowskich w średniowieczu*, [w:] *Cracovia — Polonia — Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrzowskiemu*

„Tripartita” („Zbiór Troisty”), „Dekret” oraz „Panormia” są zbiorami prawa kanonicznego, tradycyjnie przypisywanymi w historiografii Iwonowi, biskupowi Chartres (1090–1115)³¹. Pierwotna wersja, tzw. „Tripartita A”, niezachowana obecnie w podstawie rękopiśmiennej, powstała przypuszczalnie w latach 1091–1093. „Tripartita A”, złożona tylko z dwóch części, była jednym ze źródeł „Dekretu”, najobszerniejszego przedgracjańskiego zbioru prawa kanonicznego, ukończonego przez Iwona z Chartres w 1094/1095 r. Z kolei część trzecia „Tripartity” jest derywatem „Dekretu”. „Tripartita” w pierwszej części zawiera chronologicznie ułożone dekretały papieży od Klemensa I do Urbana II, w drugiej w porządku geograficzno-chronologicznym kanony soborów i synodów Wschodu, Afryki, Galii i Hiszpanii, w trzeciej zaś systematycznie ułożony podręcznik prawa kościelnego o dwudziestu dziewięciu tytułach³². *Terminus ante quem* sporządzenia trzyczęściowej wersji tego zbioru wyznaczają wpisane do krakowskiego rękopisu „Tripartity” za rządów biskupa Maura, inwentarze skarbcza katedry, opatrzone datami rocznymi 1101 i 1110³³. Angielski historyk Martin Brett w trakcie żmudnej pracy nad edycją krytyczną „Tripartity” ustalił, że o ile krakowski rękopis jest powiązany z kopiami z Fécamp i Vorau, to egzemplarz gnieźnieński przynależy do niekompletnej, południowoniemieckiej tradycji rękopiśmiennej tego zbioru³⁴. Z tego powodu należy odrzucić rozpowszechniony w historiografii pogląd księdza Davida, jakoby legat Galon przywiózł do Polski w 1103 r. egzemplarz „Tripartity”, z którego następnie sporządzono kopie dla Gniezna i Krakowa. Prawdopodobnie sprowadzenie egzemplarza krakowskiego „Tripartity” do Polski można wiązać z biskupem krakowskim Maurem, a gnieźnieńskiego z arcybisku-

w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej, kom. red. K. Baczkowski [i in.], Kraków 1995, s. 162; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X–XVIII w., wyd. II popr., Kraków 2002 (wyd. I, 1997), s. 78; K. Skwierczyński, op. cit., s. 263 z przyp. 673.

³¹ Cf. L. Kéry, *Canonical Collections of the Early Middle Ages (ca. 400–1140). A Bibliographical Guide to the Manuscripts and Literature*, History of Medieval Canon Law, t. [II], Washington, D.C. 1999, s. 244–260; Ch. Rolker, *Decreto de Ivo de Chartres*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. II, Pamplona 2012, s. 972–974; M. Brett, *Ivo de Chartres*, [w:] ibidem, t. IV, s. 850–852; idem, *Panormia*, [w:] ibidem, t. V, s. 890–892; idem, *Tripartita (Collectio)*, [w:] ibidem, t. VII, s. 699–701.

³² Vide M. Brett, *Tripartita*, s. 699–701.

³³ Cf. P. Nowak, *Iwo z Chartres († 1115)?, Collectio tripartita*, [w:] *Źródła kultury duchowej Krakowa*, red. E. Macioł (katalog wystawy), Kraków 2007, s. 36–39, nr I/7 (z trzema barwnymi il.); P. Nowak, *The Manuscripts of the Collectio Tripartita in Poland*, [w:] *Bishops, Texts and the Use of Canon Law around 1100. Essays in Honour of Martin Brett*, red. B.C. Brasington, K.G. Cushing, Church, Faith and Culture in the Medieval West, Aldershot–Burlington, VT 2008, s. 95–109 (z 10 il.).

³⁴ Vide omówienie podstawy rękopiśmiennej „Tripartity” we wstępie do prowizorycznej edycji krytycznej M. Bretta i P. Nowaka <https://ivo-of-chartres.github.io/tripartita/trip_a_pref.pdf> [ostatnia aktualizacja: 3 czerwca 2014].

pem Jakubem zwanym ze Żnina (ok. 1124–1148)³⁵. Ponadto dwa inwentarze skarbca katedry krakowskiej, jeden z pontyfikatu biskupa Czaśława, opatrzony datą roczną 1101, drugi z pontyfikatu biskupa Maura, opatrzony datą roczną 1110 zostały wpisane w Krakowie przez tę samą rękę pisarską (sygiel F), która uczestniczyła w kopiowaniu Tripartity, reguły akwizgrańskiej wspólnego życia kanoników, dawniej niesłusznie przypisywanej Amalariuszowi z Metz (zm. ok. 850 r.), „Martyrologium” Bedy Czcigodnego, nieco skróconego „Ordo Romanus VII” oraz dwóch traktatów o mszy, autorstwa Amalariusza z Metz, „Missae pro multis” („Ordo missae a sancto Petro institutus”) i „Expositio Introitus missae quare” („Alia expositio missae”) w bliżej nieznanym skrypcorium północnofrancuskim³⁶.

³⁵ Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne — Biblioteka Katedralna, rkps 25; Kraków, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, rkps 84. Cf. P. N o w a k, *Kirchenprovinz*, s. 197n.; idem, *Manuscripts*, s. 93; idem, *Papsttum*, s. 356.

³⁶ Cf. J. S z y m a ń s k i, *Reguła akwizgrańska*, s. 39–52 (reedycja, s. 11–28); P. S z c z a n i e c k i OSB, *Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy św.*, seria II, Poznań–Warszawa–Lublin 1966, s. 42n.; ks. W. S c h e n k, *Z dziejów liturgiki*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. I, s. 253n.; P. N o w a k, *Manuscripts*, s. 91–109. Na podstawie ekspertyzy znanego paleografa, prof. Hartmuta Hoffmanna z Getyngi, powstanie tego rękopisu należy lokalizować nie jak wcześniej przypuszczałem w Nadrenii, ale w północnej Francji, vide P. N o w a k, *Papsttum*, s. 356, przypis 91.

